

Så fostras en samhälls- medborgare

"Kommunikation mellan lärare och elever är extremt viktigt. Här är alla elever så olika och har så olika behov att det inte skulle fungera annars. Kommer man inte med egna frågor och förslag blir det bara skit. Då bara lyder man", säger Amanda Jörstrand, som läser andra terminen på IV-programmet på gymnasieskolan Vipan i Lund.

Sverige betraktas som ett av världens mest demokratiska länder och fostran av samhällsmedborgare med rättigheter och skyldigheter börjar redan i skolan. Men ny forskning visar att det sker på helt olika villkor beroende på vilket gymnasieprogram du går – vissa fostras till lydnad, andra till att leda.

TEXT OCH FOTO IZABELLA ROSENGREN

Gymnasiet. Platsen där vi efter nio långtråkiga år i grundskolan äntligen får chansen att skapa en egen identitet. Platsen där barn har en möjlighet att bli demokratiska unga människor. Platsen där morgondagens ledare skapas. Om du har tur, vill säga. Hamnar du i "fel" klass kan det hända att du snarare uppfostas till lydnad i en elitdemokrati.

I sin nyligen publicerade avhandling *Medborgarskapande på olika villkor. Självbilder, skolkoder och syn på kunskap i den svenska gymnasieskolan* har statsvetaren Sofie Gustafsson jämfört medborgarskapandet på två olika utbildningsprogram i två olika gymnasieskolor. Det ena är ett högskoleförberedande sam-

hållsprogram och det andra ett individuellt program, IV, med elever som inte är behöriga till de nationella gymnasieprogrammen.

– Gymnasieelever fostras till att bli samhällsmedborgare på tre olika sätt. Det handlar dels om självbild: när vi möter andra människor formar vi en bild av vem vi är. Det andra sättet är skolkoder. I skolan finns det regler om hur du förväntas bete dig och vad du förväntas att säga. Det tredje sättet är synen på kunskap. Skillnaderna är stora mellan de olika programmen inom samtliga dessa sätt, säger Sofie Gustafsson.

UNDER DE TVÅ terminer som Sofie Gustafsson satt med på undervisningen i de olika klasserna observerade hon följande:

Medan IV-eleverna fick lära sig att de bör lyda, följa regler och att det är viktigt att rösta vart fjärde år, fick samhällseleverna i stället lära sig att ifrågasätta, diskutera och ta ansvar för sina liv och för samhället.

– I IV-klassen lär man sig att lyda lagen och välja mellan de olika alternativen som partierna representerar. Det är ideal som stämmer väl överens med elitdemokrati där det viktigaste är att välja bort dåliga alternativ. Det är inte medborgarnas roll att forma politiken utan de ska välja mellan konkurrerande eliter, säger Sofie Gustafsson.

DE GENOMGÅENDE pedagogiken i IV-klassen betonar alltså lydnad och disciplin. Lärarna upprepar till exempel flera

gånger hur viktigt det är att komma i tid, ha penna och papper med sig och vara tysta när läraren pratar, konstaterar Sofie Gustafsson.

– De skiljs därmed ut från övriga elever, eftersom de ständigt får höra förmäningar. Det är först om de anpassar sig till disciplinen som eleverna ges möjlighet att gå ett annat gymnasieprogram, säger hon.

Föga förvånande, menar hon, lät det anorlunda på samhällsprogrammet. Där förekom inte alls samma tyst som i IV-klassen och i stället fick eleverna lära sig vikten av deltagande och hur man tillgodogör sig lärandet på bästa sätt. Läraren utgår från att eleverna är nästan vuxna som har ansvar för sitt eget handlande.

– Undervisningen på samhällsprogrammet är en dialog mellan läraren och klassen där man tillsammans bestämmer vad som är viktigt att lära sig. Demokratirollen förväntas vara aktiv och eleverna uppmannas att ifrågasätta. Klasserna möter alltså dels olika syn på kunskap, dels olika syn på vad som förväntas av dem som samhällsmedborgare.

Enligt Sofie Gustafsson leder den anorlunda behandlingen ofta till att IV-eleverna känner sig utanför. I avhandlingen skriver hon att många skäms över att gå IV och att deras utveckling till medborgare till stor del är en kamp för att bli en del av gemenskapen.

GYMNASIESKOLAN VIPAN i Lund är inhytt i 14 gamla byggnader som först var tänkta att bli ett regemente, men som i stället kom att bli ett mentalsjukhus. Sedan 1988 är det dock ett gymnasium, men den öde skolgården och de tomma vägarna mellan husen gör det svårt att skapa av sig känslan av skräckfilmskuliss.

I en låg tegelbyggnad i skolområdet utkant pluggar 16-åriga Amanda Jör-

"Undervisningen på samhällsprogrammet är en dialog mellan läraren och klassen där man tillsammans bestämmer vad som är viktigt att lära sig.", säger Sofie Gustafsson.

FOTO: LUNDS UNIVERSITET

I IV-klassen lär man sig att lyda lagen och välja mellan de olika alternativen som partierna representerar. Det är ideal som stämmer väl överens med elitdemokrati där det viktigaste är att välja bort dåliga alternativ.

SOFIE GUSTAFSSON, STATSNETARE

strand sitt första år på IV-programmet. Hon dyker upp till intervjun med två klasskamrater som även de har gått med på att låta sig intervjuas. Dessvärre får Amanda Jörstrand föra allas talan då de två andra eleverna sitter tysta under hela intervjun.

Amanda Jörstrand håller med om det som Sofie Gustafsson skriver i sin avhand-

ling och menar att det är många som drar sig för att berätta att de går IV, än mindre vill bli intervjuade om det.

– Det är rätt skämmigt att gå IV och många tror att man har fått "gå om" för att man är dum eller dålig i skolan eller så. Fast jag är ännu mer nervös över vad folk ska tro sedan när jag börjar i gymnasiet, eftersom jag då kommer att gå med elever som är yngre än jag, säger Amanda Jörstrand.

Av den anledningen anser hon att skolans viktigaste uppgift är att skapa en trygg miljö där alla elever kan passa in. Kommunikation och demokrati är således A och O, något hon ändå anser att skolan hon går på har lyckats med. Hon har heller inte märkt av någon brist på diskussion mellan lärare och elever.

– Kommunikation mellan lärare och elever är extremt viktigt. Här är alla elever så olika och har så olika behov att det inte skulle fungera annars. Kommer man inte med egna frågor och förslag blir det bara skit. Då bara lyder man, säger hon.

Att Sofie Gustafsson har valt att under-

Enligt Buster Löfgren, Hedda Gabrielson, Carl Skoog och Yafet Suleman är skolans viktigaste uppgift att vägleda inför framtiden så att eleverna vet hur samhället fungerar.

Katedralskolan i Lund har rykte om sig att vara en pluggskola som är lite finare än de andra. På skolan finns enbart högskoleförberedande program och tempot är erkänt högt för de drygt 1400 eleverna.

söka just skolan som medborgarskapare beror på att skolan påverkas av samhällets normer om hur ett samhälle bör vara. De

Det är rätt skämmigt att gå IV och många tror att man har fått "gå om" för att man är dum eller dålig i skolan eller så.

AMANDA JÖRSTRAND, FÖRSTAÄRSELEV PÅ IV-PROGRAMMET

villkor som präglar olika grupper av människor i samhället – klass, kön och etnicitet – präglar även villkoren för elever och lärare. Skolan har även som syfte att för-

bereda eleverna för arbetslivet och deltagandet i samhällets demokratiska funktioner, något de enligt Sofie Gustafsson dock ofta misslyckas med.

– Otoliga undersökningar visar att skolan inte ger alla elever lika möjligheter i livet. Elever till föräldrar med högre utbildning presterar generellt sett bättre i skolan, tjejer får högre betyg än killar och elever med utländsk bakgrund får oftast sämre betyg än de med svensk bakgrund. Denna skillnad återkommer vad gäller medborgarkunskap och medborgarengagemang, säger hon.

ETT TALANDE exempel är när IV-eleverna får i uppgift att läsa om *Benny Boxare* och läraren fokuserar på ordkunskap och högläsning. Eleverna förväntas förstå och kunna läsa högt på svenska och läraren

ger de rätta svaren. Trots att boken utspelar sig på Rosengård i Malmö, där flera av eleverna i IV-klassen bor, diskuteras inte vad författaren vill förmedla med sina böcker. Samhällseleverna däremot får läsa *Flugornas herre* och därefter arbeta med att tolka symbolerna som förekommer i boken. Därtill pågår hela tiden en dialog mellan eleverna och läraren.

– Eleverna i IV-klassen visar att de har förmågan att ifrågasätta och kritisera, men det är inget som lyfts fram. Skillnaderna är också tydliga när klasserna har lektioner som handlar om demokrati. Eleverna i IV-klassen får till exempel lära sig att förstå partiernas budskap, medan eleverna i samhällsklassen får lära sig att tolka och kritisera politikerna. Ungdomarna möter därmed olika krav på vad som förväntas av dem som demokratiska

Så fort det finns en överordnad blir drömmarna värda mindre. I slutändan handlar det mer om hur man ska ta sig bort från utanförskapet än om att följa sina drömmar.

HEDDA GABRIELSON, SISTAÄRSELEV PÅ NATURVETENSKAPSPROGRAMMET

samhällsmedborgare, säger Sofie Gustafsson.

ELISABET ÖHRN, professor i pedagogik vid Göteborgs universitet, är förvånad över att något gymnasieprogram har en demokratisk fostran. År 2011 deltog hon i en studie som undersökte skillnader mellan olika elevgruppers inflytande på demokrati i skolan och resultatet var nedslående.

– Vad vi kunde se så var det väldigt ovanligt att utbildningarna över huvud taget tog upp några demokratiska processer utöver de som handlade om grundläggande demokrati, till exempel att man går och röstar var fjärde år, säger hon.

Studien visade bland annat att elevers inflytande tenderar att handla om det dagliga skolarbets utformning och planering, medan frågor som rör den ojämlika fördelningen av rättigheter i samhället och utsatta gruppers situation marginaliseras.

– När det väl skedde var det troligare att det skedde på de studieförberedande utbildningarna. De elever som gick yrkesförberedande utbildningar hade lättare att påverka till exempel reducerad undervisning eller att helt slippa lektioner, vilket till viss del stämmer med det som Sofie

"Undervisningen på samhällsprogrammet är en dialog mellan läraren och klassen där man tillsammans bestämmer vad som är viktigt att lära sig. Demokratirollen förväntas vara aktiv och eleverna uppmanas att ifrågasätta", säger Sofie Gustafsson.

Gustafssons avhandling tar upp, säger Elisabet Öhrn.

Precis som Sofie Gustafsson hänvisar hon till att skolan har två viktiga uppdrag. – Det ena är att utbilda elever i ämneskunskap, det andra är att utbilda demokratiska samhällsmedborgare. Jag skulle inte säga att vår tid är en tid där det senare framhålls.

DEN ANRIKA och mycket vackra Katedralskolan i Lund har rykte om sig att vara en pluggskola som är lite finare än de andra. På skolan finns enbart högskoleförberedande

FOTO: GÖTEBORGS UNIVERSITET

Elisabet Öhrn.

program och tempot är erkänt högt för de drygt 1400 eleverna.

Några som har knäckt den avancerade skolkoden är 18-åriga Hedda Gabrielson och 17-åriga Yafet Suleman, som studerar sista året på natur- respektive samhällsvetenskapsprogrammet och som även är aktiva i elevkåren.

Även om de själva inte upplever ett utanförskap är de medvetna om att det präglar IV-elevernas vardag och att den negativa självbilden kan få allvarliga konsekvenser.

– Så fort man känner att det finns någon som är överordnad blir det ett "vi och dom". Så fort det finns en överordnad blir drömmarna värda mindre. I slutändan handlar det mer om hur man ska ta sig bort från utanförskapet än om att följa sina drömmar, säger Hedda Gabrielson.

Enligt både henne och Yafet Suleman är

det viktigt att skolan därför främjar en ifrågasättande och demokratisk kultur som visar att det finns fler alternativ än ett vi och ett dom. Båda menar till exempel att oviljan att ifrågasätta är en av anledningarna till att Donald Trump blev vald till president i USA och att SD skördar anhängare på hemmaplan.

– Skolan ska vägleda inför framtiden så att eleverna vet hur samhället fungerar. Eftersom många hittar sig själva under gymnasietiden är det viktigt att skolan finns där som ett stöd, säger Yafet Suleman.

De får medhåll av 17-åriga Buster Löfgren som läser andra året på det samhällsvetenskapliga programmet.

– Att kritisera och diskutera är en av samhällets grundpelare och nödvändigt för att komma fram till en lösning, säger han.

Sofie Gustafsson tycker att det är djupt

problematiskt att skillnaderna är så pass stora inom gymnasieskolan. Enligt henne är det hög tid att vi börjar prata om problemet, helst redan på lärarutbildningen.

– Skolan har ett uppdrag att hjälpa alla elever att utveckla ett medborgarskap och fostra alla till demokratiska medborgare. Allt fokus kan då inte läggas på prestation, skolan ska också hjälpa eleverna att göra demokratin till sin, säger hon.

Skolan ska vägleda inför framtiden så att eleverna vet hur samhället fungerar.

YAFET SULEMAN, SISTAÅRSELEV PÅ SAMHÄLLSVETENSKAPSPROGRAMMET

Elisabet Öhrn är inne på samma spår och menar att problemet är att demokratin är underordnat kunskapsinläringen. Att det ens tas upp på utbildningen beror

Att Sofie Gustafsson har valt att undersöka just skolan som medborgarskapare beror på att skolan påverkas av samhällets normer om hur ett samhälle bör vara.

oftast på att den enskilda läraren adresserar frågorna.

– När en lärare väl frågar eleverna vad de vill påverka i skolan eller i samhället

tycker de flesta i klassen att det är intressant och bra. De har nytta av det för det visar hur man går till väga i samhället. Så det finns möjligheter att arbeta demo-

kratiskapande och det finns lärare som försöker. Problemet är att det inte har en stark ställning i dagens samhälle.

reportage@arbetaren.se

FAKTA Medborgarskapande på olika villkor

Statsvetaren Sofie Gustafsson disputerade den 11 november 2016 vid Lunds universitet. Syftet med avhandlingen var att utveckla ett teoretiskt ramverk som visar hur vanliga händelser i skolans klassrum hänger samman i processen av medborgarskapande.

Frageställningen dominerades av tre frågor: "Hur skapas bilden av mig i samband med andra i skolan?", "Hur verkar uttalande och uttalande skolkoder i skolan?", och "Hur samverkar synen på kunskap och

medborgarideal i skolan?".

Sofie Gustafsson har riktat in sig på gymnasiet och spenderade två terminer i två olika klasser på två olika skolor. Resultaten bygger således på deltagande studier, individuella intervjuer och kollektivt minnesarbete.

Ett av avhandlingens slutresultat är att ungdomar möter olika krav på vad som förväntas av dem som demokratiska samhällsmedborgare beroende på vilket program de går.